

první krok ze své strany považují analýzu našich vzdělávacích tradic, z nichž vyplývá koncepce vzdělání, pojatá jako celoživotní proces, a zároveň koncepce vzdělání, v níž se spojuje organicky přírodovědná a historická vzdělání: historické vzdělání je přitom integrující. Ale o tom již bylo hovořeno v práci *O smyslu vzdělání*, která je jen předstupněm k pracím dalším. Filosoficko-historický rozbor našich tradic pokládám tedy i nadále za nutný, nechceme-li se odsoudit k příživnictví na práci teoretiků jiných zemí.

Hana Sychrová

Julien Freund: The Sociology of Max Weber
Pantheon Books, New York, s. 310.

O sociologii a sociologické teorii Maxe Webera existuje již úctyhodná literatura, a není to náhodou. Problematika, která v 19. století zrála i v důsledku samostatného vstupu sociologie na scénu vážného vědeckého bádání, se musela dotýkat klíčových otázek — otázek metodologických. Weberovo fundované a originální řešení zůstalo v sociologii osamocené a teprve v současné době, po mohutné vlně tzv. empirické sociologie, znovu ožívá potřeba vrátit se zpět a ozřejmit samy způsoby získávání společenských faktů i metody jejich chápání a interpretace. S návratem této potřeby ozřejmění ožívá pochopitelně i zájem o Maxe Webera a jeho sociologii, zejména pak o jeho metodologii.

Problematika Weberovy sociologie je v recenzované knize rozložena do čtyř kapitol: I — *Weberova vize světa*, II — *Weberova metodologie*, III — *Interpretativní sociologie*, IV — *Speciální sociologie*. Poslední kapitola obsahuje ještě tyto podkapitoly: 1. *Sociologie ekonomie*, 2. *Sociologie náboženství*, 3. *Sociologie politiky*, 4. *Sociologie práva*, 5. *Sociologie procedur a technik*. Lze jen souhlasit s tím, že Julien Freund věnoval celé dvě kapitoly metodologickým problémům, protože to jednak odpovídá intencím současného zájmu o Weberovu sociologii, jednak — pokud se týče Weberovy sociologie samotné — musíme zdůraznit, že se Max Weber jako sociolog zabýval sociologickou teorií v neobvyklém rozsahu. Konečně se domnívám, že Weberova teorie vědy je klíčem k pochopení jeho speciální sociologie.

Weber popírá, že by poznání věde bylo mohlo být, buď v rozsahu nebo v pochopení, reprodukcí nebo věrnou kopií „objektivní reality“. Kritizuje-li však koncepci vědeckého imperialismu, kde předmětem zkoumání již není systém jednoho vědce, ale věda vůbec, vyslovuje zajímavý argument: tato koncepce zapomíná na skutečnost, že pojem je již svou podstatou *selektivní*. Jenže argumentace se u tohoto momentu nezastavuje a směřuje k poslednímu důvodu, k charakteru „objektivní reality“. Celková suma pojmů, *výběrů*, se nikdy nemůže rovnat sumě objektů. Nekonečnost „objektivní reality“ je něco jiného než nahomadené konečné předměty. V obou případech končí Max Weber u „objektivní reality“. Z tohoto zjištění pak

vyvozuje, že poznání jednotlivého vědce i vědeckého kolektivu je nutně fragmentární, omezené, hypotetické, přibližné, založené na pravděpodobnosti odhadu. Přitom si vědec musí být neustále vědom této omezenosti. Weberův názor na poznání překvapuje svou pravdivostí. Jenže tato přibližnost, omezenost, hypotetičnost nemá poslední důvod v „objektivní realitě“, ale pramení ze *způsobu poznávání samého*.

Ve Weberově metodologii nalézáme pojem hodnotové orientace. Tento termín Weber přejímá od Heinricha Rickerta. Hodnotová orientace je cosi, co určuje směr našeho poznávání. „Určováním směru“ má Weber na mysli určování výběru předmětů, řízení eliminace nepodstatného, nalézání důvodů pro vytváření kauzálních vztahů. Hodnotová orientace sama tedy není ani výběrem, ani eliminací, ani důvodem, ale je to jakási činnost určování, řízení, nalézání. Dále Weber tvrdí, že tato činnost je spojena s hodnotami, na jejichž základě probíhá *na každé* poznávací úrovni hodnocení ve smyslu vybírání, eliminování, nalézání důvodů. A připojuje, že toto hodnocení je *těsně spojeno* s každým poznávacím postupem.

Mluví-li Weber o hodnotové orientaci, jednak nerozlišuje mezi hodnotou a hodnocením, jednak oba pojmy nečiní předmětem dalšího zkoumání. V této souvislosti se pouze spokojuje s rozlišením významu hodnotové orientace a hodnotícího soudu. Pojem hodnotícího soudu znamená u Webera etické hodnocení ve smyslu přijímání nebo nepřijímání, které se opírá o morální hodnocení předmětu jako špatného nebo dobrého. Nemilosrdný boj s hodnotícími soudy ve vědě je charakteristickým rysem celé jeho sociologie. Weberův význam hodnotícího soudu mlhavě odkrývá svět emotivní zaujatosti, předpojatosti, předsudků, samozřejmosti, bezprostředního názoru, svět, který bude později odhalen jako svět každodennosti.

Před Weberem stál nejen problém hodnotové orientace a hodnotícího soudu, ale i problém hodnotové orientace samotné. To znamená, že bylo třeba zjistit, co je to hodnota, jakožto hodnota a hodnocení jakožto hodnocení. Není v možnostech této recenze zabývat se tímto problémem podrobněji. Ale můžeme zde zhruba říci, že řešení si žádá pochopit hodnotu jako smysl a hodnocení jako prožívání smyslu, a tak pochopit i způsob existence, který z toho vyplývá.

Pokud se týče heteronomie hodnotící orientace, Weber ji řeší správně: *v rozdílech podmínek* hodnotové orientace musíme vidět *různá hlediska*, ze kterých musí být zkoumána „objektivní realita“. Hodnotová orientace tím, že udeľuje význam prvku, který jiní vědci zanedbávali, způsobuje, že dostáváme modifikovaný nebo úplně nový pohled na problém. V souvislosti s výkladem procesu poznání také Weber používá mezní kategorie hlediska, přístupu a nepochybně si uvědomuje její význam.

Jakmile stojí Weber uvnitř subjektivity a ne na její mezní hranici, kde dochází ke styku s objektem, jsou jeho závěry geniální.

Tato okolnost nás často uvádí v pokušení myslet si, že Weber o všech potížích poznání věděl, že znal i odpověď a že jen zvolený předmět výzkumu mu zabraňoval o nich psát. Pravda to ovšem není. Se špičkovými pojmy své metodologie Weber zachází samozřejmě.

Podívejme se, co říká Weber o „objektivní realitě“, o jejíž jsočnosti, a nezávislé jsočnosti, nepochybuje. Často uvádí, že sama o sobě je nekonečná, nevyčerpatelná, nekonečně rozmanitá, rozptýlená, marnotratná, chaotická, a vždy posledním důvodem pojmu, metody, teorie. Dále je jasné, že objektivní realita je pro něho nedělitelná, je jen jedna, celá stejně rozmanitá. Z této rozmanitosti vyzovuje rozmanitost přístupů. Jenže na jiném místě tvrdí, že rozmanitost hodnotové orientace se odvozuje z rozmanitosti hledisek. Nezabývá se vůbec zjišťováním, jak se potom vztahuje rozmanitost hodnotové orientace k rozmanitosti „objektivní reality“.

Nepopíratelný fakt, že objekt může být námi uchopen jen ve formě danosti a že toto uchopení je úplně závislé na subjektivním prožitku, vede ve svých důsledcích k radikální změně tradičního chápání vztahu subjektu a objektu. Do popředí se dostává *kategorie lidského přístupu* jako mezní kategorie poznávacích postupů. Potom pochopení role této kategorie znamená zkonkrétnění vlastního postavení v procesu poznání, zkonkrétnění ireálného pojmu subjektu v lidskou bytost, v konkrétní osobu. Tradiční chápání modelu subjektu a objektu u „materialistů“ a „idealistů“ — v tom mezi nimi není žádný rozdíl — bylo takové, že sebe umístili do ireálné roviny nad subjekt a objekt a z této perspektivy prováděli svá zkoumání. Toto hledisko jim umožnilo samozřejmě se domnívat, že jsme s to vysvětlovat předměty jako objektivně nezávislé. Přitom jim unikla zásadní okolnost jejich činu, že totiž tento ireální přístup je zohla nemožný pro jejich způsob existence jakožto lidí.

Nezávislou existenci věcí mimo nás nemůžeme poznat, a proto ji nemůžeme ani dokázat. Pak by nám ovšem zbývala jenom víra a veškerá věda by se ocitla na jejích vratkých základech. Domnívám se, že rozřešit problém objektivnosti (ve smyslu *závislosti* na subjektivitě) pouze teoretickou cestou je nemožné. Karel Marx první učinil z praxe *noetický* prvek poznávacích postupů, a tento jeho filosofický čin mu právem přinesl největší uznání.

Uvedení pojmu „objektivnosti“ v pochybnost vyvolává novou potřebu zodpovědět, co potom znamená, že něco je nebo není, co potom lze označit za *reálné* a *ireálné*, a jaký je vztah reálného k objektivnímu. Tím se dotýkáme problému, který řeší Max Weber: je skutečně „objektivní realita“ nedělitelná anebo v ní samé tkví nějaké zásadní rozdíly? V podstatě jde o to, zda může být význam „objektivizován“, zda může pro nás objektivně existovat. Max Weber popírá dělitelnost „objektivní reality“. V této souvislosti pouze tvrdí, že je rozmanitá, ale nenalézá v ní podstatnější rozdíly, které by mohly vést k dělení. Ale například Dilthey hovoří přímo o přírodním

a kulturním *světě*, zatímco už Rickert hovoří pouze o přírodním a kulturní *vědě*.

Vybereme-li si například takové předměty, jako je kámen, průmyslový výrobek, umělecké dílo a ideální typ, shodneme se na tom, že všechny vyjmenované předměty nějakým způsobem *jsou*, všechny mají reálnou existenci, a uznáváme, že jsou si v ní všechny navzájem rovné. Ireální je v tomto případě jen objekt ve svém tradičním významu reálné existence bez nás. Ale všechny vyjmenované předměty nejsou pro nás objektivní. Takovým příkladem je zde uvedený ideální typ. Objektivitu předmětu tedy uznáváme jen jako *intersubjektivitu* (intersubjektivní existence znamená „objektivní existenci pro nás“). Naproti tomu reálné je všechno, s čím se v životě setkáváme, co je možné učinit tématem zkoumání, tedy i to, co není intersubjektivní.

Max Weber zřejmě tušil zásadnější rozdíl — „objektivní reality“ samé. Můžeme to vyvodit z jeho pohledu na způsob poznávání ve společenských vědách. V této souvislosti používá pojmu interpretace. Weber doslova říká, že pokud by byl vývoj sám zbaven všeho smyslu a byl by tedy lidsky lhostejný, vybaví jej smyslem interpretace. Interpretace je metoda, které se používá ve společenských vědách, abychom porozuměli prostřednictvím kauzality nebo pochopitelnosti smyslovým vztahům mezi různými prvky intersubjektivního předmětu. Naproti tomu přírodověda používá metody demonstrace, pomocí níž může dokázat numerické a kvantitativní vztahy. Weber tvrdí, že sociologie se nemůže obejít bez racionální interpretace v tom smyslu, že by potom nebyla schopna pochopit a vysvětlit smysl, který ovšem podstatně určuje lidskou realitu.

Pojem porozumění hraje ve Weberově sociologii základní roli. Ve své knize *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* má kapitolu *O některých kategoriích chápající* (verstehende) *sociologie*. Julien Freund používá místo pojmu „chápající“ pojmu „interpretativní“ a věnuje interpretativní sociologii celou třetí kapitolu. Zde zprvu hovoří obecně o koncepci interpretativní sociologie a potom rozebírá základní pojem této koncepce: interpretativní porozumění. V poslední části kapitoly se věnuje těmto problémům: hodnotové typy sociálního chování, individuum, pravděpodobnost a sociální struktura, sociální vztahy a základ koncepce sociologie.

Weber zavádí do své teorie vědy interpretaci jako metodu, která ve společenských vědách ozřejmuje smysl. Tato okolnost vypovídá o jakési zvláštnosti, kterou však Weber připisuje pouze subjektivitě a odmítá myšlenku, že by realita smyslu mohla být „objektivizována“ do intersubjektivního předmětu. Jenže z předchozích úvah právě vyplývá, že existuje zásadní rozdíl mezi přímo přírodními objekty a všemi ostatními lidskými díly. Zásadní rozdíl je v tom, že prací a poznáním se v lidských dílech „objektivizuje“ smysl a způsob existence „objektivizovaného“ smyslu je intersubjektivní — přičemž právě metoda interpretace je nástrojem,

kterým uchopujeme tento intersubjektivní smysl.

Nejnámějším pojmem Weberovy teorie vědy je pojem ideálního typu. Prehistorií vzniku tohoto pojmu byla tato problematika: Jak máme formulovat přesný pojem jedinečného úseku reality, když se musíme vystříhat generalizace? Je možné formulovat individualizované pojmy, když se má za to, že všechny pojmy jsou ve své podstatě obecné? Pro Maxe Webera spočívá řešení těchto problémů ve speciálním pojmu typu. Tento pojem může být výrazem sumy společných rysů a v tomto případě používáme termínu „průměrný typ“. Ale může být také předlohou pro určitou stylizaci, ve které jsou podtrženy charakteristické nebo odlišující prvky. Proto Weber hovoří při definování ideálního typu o jednostranném zdůrazňování hlediska, podle něhož jsou uspořádány charakteristiky a zvláštnosti individuálního předmětu do jednotné analytické konstrukce. Typ v tomto smyslu znamená zvětšení, nadsázku, rozvedení.

Z jiného hlediska je ideální typ sumou pojmu, které vědec konstruuje čistě pro účely výzkumu. Ideální typ tedy nabízí nástroje pojmové konstrukce, vhodné pro individualizující metodu, jež si klade za cíl studovat jednotlivé předměty nebo určitý celek v jejich jedinečnosti. Weber sám upozorňuje, že tato pojmová konstrukce je „ideální“ v tom smyslu, že nikdy nebo jen zřídka se s ní setkáváme v intersubjektivitě. Domnívám se, že právě tato vlastnost „ideality“ byla původcem většinou negativního poměru interpretů k tomuto pojmu. Způsob existence této konstrukce nás přivádí k Husserlovu smyslu. Ideální typ už tím, že nemá intersubjektivitu, že je subjektivním předmětem, se podobá smyslu, ovšem rozdíl je v tom, že konstrukce ideálního typu teprve čeká na reflexi.

U příležitosti pojednání o ideálním typu Weber velmi správně upozorňuje na to, že je zpozdilé kritizovat vědce za to, že vytvářejí nové a nové konstrukce, a že vůbec vytvářejí konstrukce. Vytváření konstrukce totiž není libovolnou spekulací, a ani spekulací, ale je to nezbytná činnost, pomocí níž získáváme každý poznatek. Přitom je zcela na nás, zda ji uznáme a tím dosvědčíme, že o existenci této činnosti víme, anebo ji popřeme a necháme působit skryté, neuvědoměle.

Ideální typ je nejen pojem, ale i metodou. Weber chápe metodu jako techniku pro získávání znalostí. Metoda je podrobená, jako všechny techniky, zákonu účinnosti. Účinnost metody se různí podle projektu badatele: někdy může být efektivní, v jiných případech ztroskotává. Podle Webera všechno závisí na vědcově ostrovtipu, cíli jeho výzkumu a dovednosti aplikovat speciální procedury. Validita metody může být posouzena jen retrospektivně, na základě dosažených výsledků.

Pomocí metody provádíme výběr z nekonečné rozmanitosti intersubjektivnosti. Na základě výběru potom rozlišujeme metodu generalizující a individualizující. Generalizující metoda odhlíží od nahodilostí a jedinečných prvků předmětu a redukuje kvalitativní

rozdíly na číselné vztahy, které jsou brány za základ obecného postulatů. Individualizující metoda se zase naopak soustřeďuje na zvláštní prvky předmětu. Důležité je, že obě metody neexistují intersubjektivně, ale reálně jako nástroje konceptualizace, bez nich není vědecké poznání možné.

Ideální typ je metodou přesného definování obsahu pojmu společenských věd. Tohoto precizního definování a analýzy obsahu pojmu je podle Webera zapotřebí zejména proto, že termíny, jichž se ve vědecké práci používá, nebyly vyvinuty reflexí a proto jsou dvojsmyslné. Weber si tedy v souvislosti s analýzou pojmu všímá i role jazyka při poznávání.

Závěrem musím zdůraznit, že jsem se zaměřila pouze na klíčové problémy Weberovy teorie vědy, které jsou dodnes otevřené a proto nanejvýš živé. V oblasti metodologie jsem nevěnovala pozornost například problému kauzality, kvantifikace nebo metodě objektivně možného; zvláště Weberovy názory na metodu kvantifikace by bylo velmi užitečné publikovat. Rovněž jsem nevěnovala pozornost Weberově speciální sociologii. Pokud se týče interpretace Weberovy sociologie, snaží se Julien Freund z ní vyloučit jakékoli „hodnotící soudy“ a vnašení vlastních hledisek a názorů. Při rozboru metodologie dovede vybrat nejdůležitější pojmy a metody. Vcelku se domnívám, že autor respektuje Weberovy názory, což pokládám za nejcennější vlastnost každého interpreta. *Jana Jezdinská*

Bedřich Loewenstein: „Železný kancléř“
Svoboda, Praha 1968, s. 243.

Nemýlím-li se, je tomu teprve něco přes půl století, co také v některých českých městech a místech obývaných smíšeným českým a německým obyvatelstvem stávaly masívní dřevěné sochy znázorňující kancléře Ottu von Bismarcka. Velkoněmecky smýšlející němečtí spoluobčané chodili kolem nich, směňovali zlaté mince a jiné předměty vyrobené ze zlata za dlouhé železné hřeby a ty pak vráželi do dřevěné sochy kancléře. Dovršovali tak zcela konkrétně obraz, který ještě za Bismarckova života zakotvil v podvědomí jeho obdivovatelů i těch, kdo ho nenáviděli, ba dokonce i těch, kterým byl z toho či onoho důvodu docela lhostejný. Jednolitost obrazu se takto zdá potvrzovat jednolitost osobnosti a jejího života až po naše dny. Zdá se být bez kazu a trhlin, cele ulita z jednoho kusu. Vykonala svoje dílo v dějinách a nerada se loučila s vládou nad mocenskými nástroji, jež sama v průběhu dlouhé doby vykovala; její nástupci se jí snažili s málo a někdy s docela špatně skrývanou netrpělivostí zbavit, bez ohledu na chmurná proctví, která pronášela. Zněla směšně: příliš dobře vykonané dílo se zdálo usvědčovat váhou své trpělivé přítomnosti svého tvůrce ne-li ze lži, pak tedy přinejmenším ze stařecké nesnášenlivosti a žárlivosti na ty, kdož — jaká nespravedlnost! — zaujali jen díky přirozenému chodu života místo, které si Bismarck, historická osobnost, musel tvrdě vydobýt. Zemřel přesně půldruhého roku před